

אור שמח

הלכות קריאת שמע ממון פרק א הלכה ג

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "משך חכמה" על התורה

עם ביאור אור הבינה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' א - תשפ"ז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

פרק א הלכה ג - חלק ראשון

ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה כו'.

תמיחת השאגת אריה על הרמב"ם

הארי החי (שאגת אריה) בסימן ט' י"א האריך בדיני הזכרת יציאת מצרים, ויש לפקפק על דבריו במה שהשיג על רבינו ז"ל¹, ודע כי חפשתי בדברי רבינו בספר המצות, ולא מצאתי שימנה מצוות יציאת מצרים להזכיר בכל ימות השנה, רק בליל ט"ו של ניסן דוהגדת לבנך ביום ההוא (שמות יג, ח), ומקרא (שם שם, ג) דזכור יום הזה כו', הלא דבר הוא, וכן בחיבורו לא הזכיר זה למצוה בפני עצמו, רק בהלכות קריאת שמע כתב כאן דמצוה להזכיר יציאת מצרים.

סיכום: הרמב"ם לא מונה בספר המצוות ובמשנה תורה מצות הזכרת יציאת מצרים בכל יום, אלא רק את מצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח, מדכתיב "והגדת לבנך". אבל בהלכות קריאת שמע כתב שמצוה להזכיר יציאת מצרים.

ביאור שיטת הרמב"ם בדין מצות זכירת יציאת מצרים

לכן אמינא דעיקר מצוות יציאת מצרים להזכיר מקרא (דברים טז, א - ג)² דלמען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, פשטא דקרא מיירי בחודש האביב, ועשית פסח, ולא תאכל עליו חמץ כו', כי בחפזון יצאת כו' למען תזכור את יום צאתך כו', וכמו דצריך להזכיר מעשה עמלק, ומקיים בפעם אחת לא תשכח דקרא. או דלמען תזכור היינו ע"י מצות תפילין וימים טובים שבהם אנו זוכרים יציאת מצרים, ולכך לא כתיב בלשון צווי, והא דקרי לה הגמרא (ברכות יד, א) דאורייתא, היינו דיש תקנות חכמים שאין זה רק משום משמרת, וכמו נטילת ידיים וכי"ב, ויש שהוא משום ענינים שנתחדשו אחרי מתן תורה, כמו קריאת מגילה וכי"ב, ויש ענינים שהם להפקת רצון הבורא, אף כי לא הטיל ולא הכביד בתורת חובה, בכ"ז כאשר ראו ראשי הכנסיה כי זהו הפקת רצון הבורא לאופן היותר נרצה התחייבו בזה, וזה אל תבזז כי

זקנה אמך כו' (משלי כג, כב; ברכות נד, א). והנה באשר אנו רואין שהבורא יתברך הגיד בתורתו שלתכלית זה יצאו בחיפזון, ומפני זה צוה בפסח ובשאר מצות למען תזכור כו' כל ימי חיך, תקנו אבותינו לזכור בפה מלא יציאת מצרים בכל יום, ולהודות לו על זה, וזהו השלמת רצון הבורא יתברך, [ועל כ"ב אמרו בירושלמי (עין סוטה פ"ה ה"ב) דלא מחוור], לכן מקרי דאורייתא, והחמירו בספיקו (ברכות כא, א) כאשר החמירו בספק דדברי קבלה לפי שיטת האחרונים [ועיין תוספות ב"ק דף פ"ט ע"ב סד"ה לא מפסיד ואין כו'].

סיכום: שיטת הרמב"ם, דיוצאים ידי מצות הזכרת יציאת מצרים על ידי זכירה פעם בשנה, כזכירת עמלק. או דמצות "תזכור" מתקיימת על ידי הנחת תפילין וימים טובים, שזוכרים בהם יציאת מצרים. אבל חכמים תקנו לזכור בכל יום, וזהו השלמת רצון הבורא יתברך, ולכן מיקרי דאורייתא. ומשום כך החמירו בספיקו, כאשר החמירו בספק דדברי קבלה לפי שיטת האחרונים.

מקומות בחז"ל שאמרו על דבריהם שהם מדאורייתא

ומצאנו לשון דאורייתא על ענין כזה במסכת תענית דף כ"ח ע"ב, הלל דראש חודש לאו דאורייתא כו', אבל הלל דחנוכה כו' כדאורייתא דמי, לשון רש"י (ד"ה מנהג), וכן פירשו תוס' בחגיגה י"ח (ע"א ד"ה חולו) הא דאמר במו"ק (יא, ב) אלא אפילו חוש"מ דאורייתא, דלפי שיש לו סמך מדאורייתא, עיין שם היטב, וכן כתובות נ"ב ע"ב הא נמי דאורייתא היא דכתיב (ירמיה כט, ו) קחו נשים כו', וכן גיטין ל"ו ע"א דאורייתא הוא (ירמיה לב, מד) וכתוב בספר. ועיקרו, דאמת ויציב אינו רק לברכה לקריאת שמע, וכמו דתניא בתוספתא (ברכות פ"ב ה"א) הקורא שמע בבקר צריך להזכיר יציאת מצרים באמת ויציב, ואם נאמר דעיקרו אינו רק משום יציאת מצרים א"כ לאו אורחיה דתנא לומר כן³, וכן איתא תמן, צריך בה להזכיר קריעת ים

² זה לשון הכתוב (דברים טז, א - ג) "א) שְׁמֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאָךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרָיִם לְיָלֵה: (ב) וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשָׁפֵךְ שְׁמוֹ שָׁם: (ג) לֹא תֹאכַל עָלָיו חֶמֶץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מִצֹּת לָחֶם עֲנִי כִּי בְּחִפְזוֹן יֵצְאָתָּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ".

³ פירוש: היה צריך לכתוב ומזכיר יציאת מצרים באמת ויציב, ומלשון

¹ פירוש: השאגת אריה מאריך בחיוב מצות הזכרת יציאת מצרים, ומוכיח שזמן מצות הזכרת יציאת מצרים בלילה זמנה רק בלילה, וזמן הזכרת יציאת מצרים ביום הוא ביום, ויש שתי מצוות. עוד מוכיח, שמה שתקנו לומר פרשת ויאמר הוא לא כדי לצאת ידי חובת הזכרת יציאת מצרים, אלא מוכיח שיוצאים ידי מצות הזכרת יציאת מצרים באמת ויציב בבוקר, ובאמת ואמונה בלילה. ולכן תמה על הרמב"ם שכתב כאן שקריאת פרשת ויאמר היא בשביל הזכרת יציאת מצרים.

אור שמח

הלכות קריאת שמע פרק א הלכה ג

דין נשים בזכירת יציאת מצרים

ולפ"ז אפשר דנשים פטורות מיציאת מצרים, משום דחזינן דפטירי בעיקרא דזכר יציאת מצרים דליל ט"ו, משום דהוה מצות עשה שהזמן גרמא, ולא נוכל לומר דקרא למען תזכור קאי אמצה לפירוש רש"י (דברים טז, ג), ונשים הואיל ואיתנהו במצה מחיובות ג"כ בזה (פסחים מג, ב), דלא נמסר לנו היקשים ללמוד (רש"י סוכה לא, א ד"ה לא. ועיין תוס' שם), ועוד דבכל השנה פטורים משום דתפילין דעיקרא דדהו לזכרון יציאת מצרים וכן יציאת פטורים, ולכך גם חכמים לא חייבו אותם (ברכות כ, א-ב), וזה נכון.

סיכום: לפי המבואר, יש להוכיח דנשים פטורות מהתורה מזכירת יציאת מצרים, כיון שעיקרה בליל ט"ו והוה מצות עשה שהזמן גרמא, ואין ללמוד מהיקש דמצה בלא קבלה. ועוד, דרואים שפטורות מתפילין ויצית, שעיקרן לזכירת יציאת מצרים. לפיכך אף מדרבנן פטורות.

ביאור הקושיא מבעל קרי

והא דפריך הגמרא⁵ (ברכות) בדף כ"א ע"א תנן בעל קרי וכו', ואי ס"ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריו כו', פירוש⁶, כיון דחזינן דמחמיר (שמואל) [רב יהודה] לענין ספיקא ביציאת מצרים טפי מקריאת שמע, וכיון דחזינא דהקילו חכמים בבעל קרי לעניין קריאת

אמת ויציב. מאי טעמא - קריאת שמע דרבנן, אמת ויציב דאורייתא כו' תנן: בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה, ועל המזון - מברך לאחריו ואינו מברך לפניו. ואי סלקא דעתך אמת ויציב דאורייתא - לברוך לאחריה! מאי טעמא מברך - אי משום יציאת מצרים - הא אדכר ליה בקריאת שמע. ונימא הא ולא לבעי הא! - קריאת שמע עדיפא, דאית בה תרתי"ע"כ.

⁶ תוכן דבריו: לאור המבואר, דגם לרב יהודה הזכרת יציאת מצרים היא דרבנן, ומה שאמרו דאורייתא היינו כעין דאורייתא, אם כן יש לדקדק, מאי פריך דבעל קרי יזכיר יציאת מצרים. והא יציאת מצרים דרבנן, והם אמרו והם אמרו, הם אמרו שחייבים להזכיר יציאת מצרים, והם אמרו שבעל קרי אסור בדברי תורה, והם פטרוהו מהזכרת יציאת מצרים, ומאי מקשה. ומבאר, דכונת הש"ס להקשות על רבי יהודה מכח קל וחומר. דכיון דחזינן דקריאת שמע, שהיא דרבנן בלבד ולא כעין דאורייתא, והקלו בספיקו, ומ"מ חייבו בעל קרי לקרוא קריאת שמע, והקלו עליו שיקרא קריאת שמע, אם כן קל וחומר יציאת מצרים, דלרב יהודה חמירא וספיקו חוזר, דיש להקל שיזכיר יציאת מצרים. ועל פי המבואר לעיל יתבאר התירוץ שאמרו, דכיון שהזכיר יציאת מצרים בקריאת שמע, קילא יציאת מצרים מקריאת שמע. ויש להקשות, דלא הזכיר בקריאת שמע רק יציאת מצרים, ולא קריעת ים

סוף ומכות בכורות, ואיפה מצאנו זה בכתוב, ולשון צריך נקיש בתרווייהו, דשניהן דרבנן [שוב ראיתי במדרש שמות רבה (כב, ג) הקורא את שמע צריך להזכיר קריעת ים סוף ומכות בכורות באמת ויציב, ואם לא הזכיר אין מחזירין אותו, אבל אם לא הזכיר יציאת מצרים מחזירין אותו וכו', ודוק].

סיכום: ומצאנו בכמה דברים שאמרו חז"ל לשון דאורייתא, הוא תקנת חכמים, כגון: הלל בחנוכה, מלאכה בחוה"מ, ועוד.

ביאור הירושלמי

ולפי זה⁴ אתי שפיר, דבריש מי שמתו בירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) מיייתי אהא דפטור אבל מן התפילין, קרא (דברים טז, ג) דלמען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימים שאתה עוסק בהן בחיים, ולא במתים, והיינו דעיקר קרא קאי כמו דפרישית, ובתפילין כתיב (שמות יג, ט) והיה לך לאות כו' ולזכרון כו' כי כו' הוציאך ד' ממצרים, ועיין רש"י שם (שם, ט).

סיכום: בירושלמי למדו דאבל פטור מתפילין, מדכתיב "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך", רק ימים שאתה עוסק בחיים. ואע"פ שהכתוב לא איירי בתפילין, מ"מ כיון שהזכרת יציאת מצרים מהתורה היא רק על ידי תפילין, בהכרח דהכתוב איירי בתפילין.

הקורא כו' מזכיר כו', משמע שלא תיקנו לומר ויאמר בשביל מצות הזכרת יציאת מצרים.

⁴ תוכן דבריו: בירושלמי (ברכות ג, א) דרשו דאבל פטור מתפילין, מדכתיב "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך", ימים שאתה עוסק בחיים ולא במתים. ויש לתמוה, הרי האי קרא אינו כתוב בתפילין כלל, ובברכות (יב, ב) דרשו מכאן מצות הזכרת יציאת מצרים כל החיים, ומה הקשר בין זה לתפילין.

אבל לאור המבואר, דמהתורה יוצאים ידי מצות הזכרת יציאת מצרים על ידי הנחת תפילין, דכתיב בפרשת תפילין (פרשת קדש, שמות יג, ט) "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ בְּיָד תִּזְקָה הוֹצֵאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם". וכן פירש רש"י שם, "והיה לך לאות, יציאת מצרים תהיה לך לאות: על ידך ולזכרון בין עיניך, שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע" עכ"ל, לפיכך דרשו בירושלמי לענין תפילין, דבהנחת תפילין יוצאים ידי מצות הזכרת יציאת מצרים. אם כן, האי קרא ד"למען תזכור" איירי בתפילין, ולכן דרשו "ימי חייך" למעט ימים שעוסק במתים.

⁵ ד"ל הגמ' בברכות (כא, א) "אמר רב יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא - אינו חוזר וקורא, ספק אמר אמת ויציב, ספק לא אמר - חוזר ואומר

אור שמח

הלכות קריאת שמע פרק א הלכה ג

חוזר בקריאת שמע, אבל יציאת מצרים דרבנן, ולכן בעל קרי פטור. ויתכן דסוברים שספק יציאת מצרים חוזר, אבל לא קשה הקל וחומר. ורב יהודה סובר קריאת שמע דרבנן.

עוד תירוצ' על בני מערבא

ועוד אפשר דעיקר הזכרת יציאת מצרים דקרא סמיך עלה רק על הזכרה דיום, ודרשא דכל (ברכות יב, ב) אינו מפורש כמו הך דיום צאתך כו', ובפרט למה דפרישית דלמדו כוונת התורה מתפילין דלהזכרת יציאת מצרים קאתי, א"כ ודאי עקרו אינו בלילה, וכן כתבו תלמידי ר"י (ברכות א, א בדפי הרי"ף) דמהאי טעמא אינו צריך להזכירו בלילה אם קרא מפלג המנחה, ועיין (בשאגת אריה) בסמן ח' מה שהשיג ע"ז, ולפמ"ש לא קשיא מידי עיין שם, ומה שכתב רבינו ומצוה להזכיר יציאת מצרים אינו רק מדרבנן, וידעתי כי הוא חדש מאד, בכ"ז הגדתי אשר עם לבבי.

סיכום: אפשר לחדש, שעיקר הזכרת יציאת מצרים היא רק ביום, כפשט הכתוב "יום צאתך". ועוד, דתפילין באים להזכיר יציאת מצרים ואינם בלילה. ולכן לר"י, אם קרא לאחר פלג המנחה אינו חוזר וקורא. ול"ק על בני מערבא הנ"ל.

זמן הזכרת יצ"מ בזמן ק"ש

ויש להאריך בזה, דנראה מהגמרא ורמב"ם דזמנים של יציאת מצרים הוא נכלל בזמן קריאת שמע, וכמו שכתב וג' פרשיות אלו הן על סדר זה היא נקראת קריאת שמע, ועל זה כתב כל הלכות קריאת שמע והזמנים, ודלא כמו שכתב השאגת אריה (סימן י), ואין להאריך, והמבין יבין, שוב ראיתי מה שכתב בגבורות ד' המוהר"ל מפראג בפרק ב' יעו"ש.

סיכום: זמן הזכרת יציאת מצרים תלוי בזמן קריאת שמע, ודלא כהשאגת אריה שתלה זמן הזכרת יציאת מצרים ביום ובלילה, וזמן קריאת שמע בשכיבה ובקימה.

שמע, אף על גב דהוי דרבנן ובספיקא דילה אינו צריך לחזור, כל שכן לענין יציאת מצרים. ומשני, דהא קא אידכר בקריאת שמע, פירוש, אף על גב דצריך להזכיר יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומכת בכורים, בכ"ז עיקרא דאסמכתא לא נזכר רק ביציאת מצרים.

סיכום: מה שהקשו מבעל קרי שאינו אומר אמת ויציב, אע"פ שיציאת מצרים היא דרבנן, מ"מ לרב יהודה, דמחמיר ביציאת מצרים לחזור מספקו יותר מקריאת שמע, קשה מדוע בעל קרי קורא קריאת שמע ואינו אומר אמת ויציב.

ישוב התמיה מדוע בק"ש של לילה למערבא בעל קרי אינו אומר אמת ואמונה

ובזה יבואר לן מה דקשה טובא לשינוייא דקרא קריאת שמע, דהוא קשה להנך אמוראי דמערבא (ברכות יד, ב) דאף על גב דצריך להזכיר יציאת מצרים בלילה בכ"ז לא אמרו ויאמר, וכן רב אמר לא יתחיל, א"כ במשנתנו דקתני דינא דבעל קרי אטו מי לא מיירי בלילה דקורא שמע ואינו אומר פרשת ציצית, ושוב הוה אמת ואמונה דאורייתא, ואמאי לא יברך לאחריה, דוגמא דברכת הזן, וראיתי בשאגת אריה סימן י"א שעמד בזה ותירוציו דחוקים. ולפ"ז אתא שפיר, דאף על גב דהם סברו דמזכירין יציאת מצרים, מכל מקום אינו רק מדרבנן, ואפשר דאף על גב דבזה לא יחלוקו עליו חכמים וחבריה דבספק חוזר, מ"מ לא הקילו חכמים לבעל קרי רק בקריאת שמע דהוי דאורייתא, וכמו דפרישית, דכל הקושיא אינו רק דאם הקילו חכמים לקריאת שמע דעל ספק שלה אינו חוזר, כל שכן על אמת ויציב, אבל הם סברו דקריאת שמע דאורייתא. (ושמואל) [ורב יהודה] דסובר דהוי דרבנן, ואפילו הכי הקילו בבעל קרי, סובר דמזכירין פרשת ויאמר בלילה, ודו"ק.

סיכום: לבני מערבא, דלא אומרים ויאמר, קשה, מדוע בלילה בעל קרי אינו קורא אמת ואמונה משום יציאת מצרים. ולאור המבואר אתי שפיר, דהם סברו דקריאת שמע דאורייתא, ובספק

נזכרו קריעת ים סוף ומכת בכורות. לפיכך עיקר חיוב חז"ל של הזכרת יציאת מצרים הוא היציאה עצמה, ולא קריעת ים סוף ומכת בכורות.

סוף ומכת בכורות, והרי תקנו לומר באמת ויציב כל זה. אבל לאור המבואר, דמקור ההלכה למדו חז"ל מאסמכתא של זכירת יציאת מצרים, ושם לא